

K PŮVODU KYJEVSKÝCH LISTOV Z ONOMASTICKÉHO HLADISKA

On the Origin of the Kiev Leaflets from the Onomastic Point of View

Martin Pukanec

DOI: 10.17846/CL.2018.11.2.78-86

Abstract: PUKANEC, Martin. *On the Origin of the Kiev Leaflets from the Onomastic Point of View*. This paper seeks to throw new light on the origin of the Kiev Leaflets by comparing the toponyms in Pannonia and the toponyms in the northern Tisa region. In the northern Tisa region, the Uh-Sotak dialect has been spoken. This dialect seems to be very archaic and able to preserve old linguistic features, including accent. The accent of the Sotak dialect of Koromľa, recorded by O. Broch in 1899, is very similar, maybe identical to one in the Kiev Leaflets. Moreover, in the Uh-Sotak dialect we can find all the important phonetic and morphological features of the Kiev Leaflets, such as **tj/kt* > *c*, **dj* > (*d*)*z*, **sk/*stj* > *šč*, **dl* > *l*, epenthetic *l*, *roT-*, *dobrajego* > *dobraego* > *dobraago* > *dobrago*, as well as **jb-* > **i-* and then *primi/primi*, I sg. m. *-emb/-emb*, D sg. *teb-*, G pl. f. *-ach*, maybe **vbch-* > *vbs-*, and no G sg., A pl. f. of *ja*-stems *-ě*. The toponyms of the northern Tisa region seem to be in accordance with the dialect of the Kiev Leaflets, too.

Keywords: *Slavic accentology, Slavic languages, Slovak language, Slovak dialectology, Old Church Slavonic, Kiev Leaflets, onomastics*

Abstrakt: PUKANEC, Martin. *K pôvodu Kyjevských listov z onomastického hľadiska*. Cieľom tohto článku je vniesť nové svetlo do otázky pôvodu Kyjevských listov porovnaním toponým v Panónii s toponymami v severnom Potísi. V severnom Potísi sa hovorí užsko-sotáckymi nárečiami. Tento dialekt sa javí byť veľmi archaický a schopný zachovávať prastaré jazykové črty vrátane prízvuku. Prízvuk sotáckeho nárečia obce Koromľa, zaznamenaný O. Brochom v roku 1899, je veľmi podobný prízvuku v Kyjevských listoch, ba možno je s ním identický. V užsko-sotáckych nárečiach môžeme okrem toho nájsť všetky dôležité hláskoslovné a tvaroslovné znaky Kyjevský listov, ako je **tj/kt* > *c*, **dj* > (*d*)*z*, **sk/*stj* > *šč*, **dl* > *l*, epentetické *l*, *roT-*, *dobrajego* > *dobraego* > *dobraago* > *dobrago*, tak aj **jb-* > **i-* a následne *primi/primi*, I sg. m. *-emb/-emb*, D sg. *teb-*, G pl. f. *-ach*, možno **vbch-* > *vbs-* a neprítomnosť *-ě* v G sg., A pl. f. *ja*-kmeňov. Toponymá v severnom Potísi sa s nárečím Kyjevských listov rovnako zdajú byť v súlade.

Kľúčové slová: *slovanská akcentológia, slovanské jazyky, slovenský jazyk, slovenská dialektológia, starosloviencina, Kyjevské listy, onomastika*

Keď uvažujeme o pôvode Kyjevských listov, môžeme ich považovať za česko-slovenskú či veľkomoravskú redakciu prastaroslovienciny, resp. klasickej staroslovienciny, čo je do veľkej miery opodstatnené. Táto starobylá hlaholská písomnosť však neprešla bulharsko-macedónskym jazykovým prostredím, takže aj preto môžeme jej pôvod hľadať tiež v nejakom konkrétnom nárečí praslovančiny (pre diskusiu o tomto pozri napr. Schaeken 1987, 104-121). Najväčšou autoritou, čo sa v tomto ohľade vyjadrila pozitívne, je F. Kortlandt (1980, 1-3), podľa ktorého „die Sprache

der Kiever Blätter die Quantitäten des Serbokroatischen, in gewissen Fällen aber die Akzentstelle des Slowakischen aufweist“. Prízvuk na prvej slabike zložitých viacslabičných výrazov v Kyjevských listoch ako *všsemogŏi*, *všsemogŏyi*, *dŏstoini*, *dŏstoiny* ap. nie je však len slovenský, ale západoslovanský, a neskracovanie cirkumflexovej intonácie v dvojslabičných slovách tiež nie je evidentným srbochorvátskym prvkom. Ak toto platí pre výraz v Kyjevských listoch *plěnъ*, staršia slovenčina, ba slovenčina dodnes má aj *plien* a sloveso je *plieniť*, teda s dĺžkou. Ak povedané platí rovnako pre adjektívum *světŏi*, tak tu tiež treba uviesť, že čeština a slovenčina majú prinajmenšom popri odvodeninách s krátkosťou i odvodeniny s dĺžkou. F. Kortlandt v každom prípade umiestnil pôvod Kyjevských listov do Panónie, čo je logické, keďže pamiatka má južnoslovanské i západoslovanské jazykové znaky.

Spomedzi slovanských dialektov, ktoré nevyumreli, však nárečiu Kyjevských listov najviac zodpovedajú užsko-sotácke nárečia, ktoré sú archaickým okrajom východného regiónu východnej slovenčiny (porov. Kováčová 2015, 76), čo susedí s nezápadoslovanskými jazykmi. Majú *c < *tj/kt*, *(d)z < *dj*, *šč < *sk* a **stj*, podľa S. Czambela (1906, 123) *vbs-* a nie *vbš-*, zriedkavo **dl > l*, západoslovanskú metatézu s *roT-* (variantnosť s *raT-* ukazuje onymia), kontrakciu typu *dobrajego > dobraego > dobraago > dobrogo* (asimilácia či analógia bude aj v dnešnom sotáckom či širšie východoslovenskom *dobroho*), zrejme mohli mať a ojedinele majú epentetické *l*, mali začiatočné **i-* z **jb-* a následne *prīmi/primi*, I sg. tvrdých maskulín *-ъmb* a asi *-emъ* mäkkých, v paradigmatách mäkkých substantív nemuseli mať *-ě*, lež i *-ę* (majú *-y*), D sg. od *ty* majú *teb-*, G pl. od *sila zas siloch/silach* a koreň *cir-* pre „chrám, cirkev“. Sotácke nárečia, ktoré v hláskosloví takmer udržiavajú stav, aký sa rekonštruuje pre najstaršiu slovenčinu, môžu mať navyše potenciál udržiavať naprieč tisícročím aj prízvuk, podobne ako je to v prípade pomoranskej slovinčiny či čakavčiny. Tento bol v sotáckej Koromli v 19. storočí (pozri Broch 1899) veľmi podobný prízvuku v Kyjevských listoch: tvary osobných zámen majú prízvuk na prvej slabike, tvary zámena **vbch-* majú prízvuk na predposlednej slabike, tvary slovesa *byť* majú prízvuk na prvej slabike, tvary slovíe z paradigmy AP (b) majú prízvuk na prvej slabike, tvary slovíe s tematickou morféomou *-ova-* majú prízvuk na jej druhej slabike, tvary imperatívu atematických slovíe majú prízvuk na prvej slabike koreňa, tvary imperatívu tematických slovíe mávajú prízvuk na poslednej slabike, tvary *a-* a *o-*kmeňov z paradigmy AP (a) majú prízvuk na prvej slabike, tvary pôvodných *s-*kmeňov z paradigmy AP (c) mali prízvuk v G sg. na prvej slabike atď., pričom niektoré zámena či imperatívy sú silným akcentologickým argumentom spájania Kyjevských listov so sotáckou oblasťou (pozri viac Pukanec 2017).

Užsko-sotácke nárečia nemôžu byť podľa nás ničím iným ako pozostatkom praslovanského nárečia Východných Obodritov, ktorých J. Steinhübel volá sugestívne (a nepresne) južní Obodriti, lebo ich podľa ich druhého mena Praedenecenti podobne ako D. Třeštík považuje za Zbojníkov, a teda mu nič nebráni klásť ich sídla až na dolnú Tisu (pozri Steinhübel 2004, 62; Třeštík 2001, 103). Týmto zrejme obidvaja narážajú na latinské apelatíva *praeda* „korisť“ a *necāre* „zabíjať“. Geografom *Osterabtrezi*, čiže Východní Obodriti, nie južní (*sic!*), sa zvyknú klásť na strednú a dolnú Tisu (porov. napr. MMFH I 1966, 51), ale v prospech toho, že boli skôr niekde v severnom Potisí a že boli východnými, resp. juhovýchodnými susedmi druhých naddunajských Moravanov (Merehanov) Bavorského Geografa svedčia minimálne tri argumenty (pozri viac aspoň Pukanec 2013, 30-33):

1. Hneď po Moravanoch ich nespomína len Bavorský Geograf (po Merehanoch), ale i *Annales Regni Francorum*: „orientalium Sclavorum, id est Abodritorum, Soraborum, Wilzorum, Beheimorum, Marvanorum, Praedenecentorum“ (MMFH I 1966, 50), pričom aj tieto výslovné zdôrazňujú, že sú to v relatívnom ponímaní východní (*sic!*), nie južní Slovania;

2. etnonymum *Obodriti* znamenalo „bývajúci okolo Bodrogu“, pretože slovenské hydronymum *Bodrog*, ktoré pomenovávalo aj celú Ondavu, získalo príponu *-og* určite až prostredníctvom

maďarčiny (pozri Lutterer – Majtán – Šrámek 1982, 55-56): pomenovanie *Obodriti* bolo tak typicky vytvoreným slovanským etnonymom typu predložka + toponymum (tak *Polabi* boli „pri Labe“, *Pomorani* „pri Mori“, *Posuljani* „pri Sule“, *Poršani* „pri Rose“, *Zachlumi* „za Chlumom“, *Zagozd(i)* „za Hvozdom“, *Črepeňani* „cez Penu“ a pod.);

3. slovo *vulgo* vo vete „Abodritorum, qui vulgo Praedenecenti vocantur“ (MMFH I 1966, 51) znamená „nie latinsky, ale v nejakom ľudovom jazyku“ (porov. Haefs 2004, 179) a slovanské etnonymum *Praedenecenti*, *Praevecenti*, *Praedenescenti* (pozri Šafárik 1863, 225) a sídelný priestor jeho nositeľov musí byť vlastne odrazom sídiel dáckeho kmeňa, ktorý sa u Ptolemaia nazýva *Predavensioi* (takto boli Česi volaní ako keltskí Bójovia), pričom týchto sám Ptolemaios kladie severnejšie ako Kotínov, ktorých umiestňuje do severovýchodnej časti Hornej Panónie (pozri Hoops 2003, 470; Mócsy 1974, 57).

Cieľom tohto článku je porovnať toponymiu Panónskeho kniežatstva, ktoré pri hľadaní pôvodu Kyjevských listov uprednostňuje F. Kortlandt a viacerí ďalší, s toponymiou severného Potisia, ktorú vzhľadom na podobné jazykové črty užsko-sotáckych nárečí a nárečia Kyjevských listov musíme považovať za rovnako pravdepodobnú, ak nie pravdepodobnejšiu hypotézu miesta pôvodu tejto najstaršej hlaholskej pamiatky. Pri tomto onomastickom porovnávaní sa budeme opierať predovšetkým o výskumy Jána Stanislava a všímať si iba hláskoslovne relevantné názvy spred roku 1526, po ktorom sa na danom území výraznejšie menilo osídlenie.

V niekdajšej Panónii, v sverozápadnom kúte dnešného Maďarska, na juh od Prešporskej župy, sa nachádza Mošonská župa a na juh od nej Šopronska župa. Tieto boli dlhé stáročia osídlené Slovanmi. Napríklad na východnom povodí rieky Ráby je doložených viacero toponým, ktoré svedčia o slovenskom jazyku (pozri aspoň Stanislav 1956, 152-153). Zo starších praslovanských javov, ktoré sa týkajú Kyjevských listov, môžeme spomenúť aspoň to, že za praslovanské **dj* býva *dz*, ktoré sa zapisuje v maďarčine s dentálnym elementom: ojkonymum v Mošonskej župe *Szögye*, doložené od 14. storočia, musí byť zo *Sedza* (pozri Stanislav 1999, 143; Stanislav 2004, 402) a ojkonymum *Pomogy* (Pamhagen) v Mošonskej župe, ako i *Pomogy* (dnešný Zillingtal) v Šopronskej župe, obe doložené už v 13. storočí (pozri Stanislav 1999, 145; Stanislav 2004, 359), sú zas z *Pomedza*. Slovinčina má naproti tomu namiesto **dj* kontinuant *j* a hoci do úvahy čisto teoreticky pripadá ešte poľské *dz* a chorvátske *đ*, geograficky sa o nich uvažovať nedá. Pri Neziderskom jazere sa nachádzal *Chyhtwan* 1299, *Chydwand* 1410, *Chythuand* 1411 atď., čo bude najskôr zo **Ščitovan(y)* so západoslovanskou skupinou *šč*, ktorá je aj v Kyjevských listoch, lež aj s chýbajúcim *l* epentetickým, tak má srbochorvátčina napríklad *Križovljane* (pozri Stanislav 2004, 110), a toto v Kyjevských listoch máme.

V Šopronskej župe sa nachádzala dnes nemecká obec Stoob, maďarsky *Csáva*, je doložená už v 13. storočí viackrát ako *Chawa*, čo bude zo *Ščava* so skupinou *šč* (pozri Stanislav 2004, 93-94), aká je v Kyjevských listoch. V 13. storočí je doložená osada *Névegy* (na území dnešnej obce Fertőszentmiklós) z *Nevidza s dz* (pozri Stanislav 1999, 148). V župe sa na rieke Rábe nachádza západoslovanské ojkonymum *Sobor* [š-], doložené v roku 1314, zo slova *Vbšeborǫ* > *Všebor* > *Šebor*, lebo južní Slovania by mali *s* (pozri Stanislav 1999, 152; Stanislav 2004, 435), pričom Kyjevské listy majú v tejto pozícii nevyhovujúce *-s-*. V juhozápadnej časti Šopronskej župy je podobne názov *Gyalóka*, doložený v roku 1308 (pozri Stanislav 2004, 172), po nemecky *Jelwicken* z *Jelovka*, ktorý poukazuje na v zásade najmä južnoslovanské *l* za **dl*, a ojkonymum *Gereblyén* (časť dnešnej obce Zsira), zapísané ako *Garablyan* 1319, 1323, ktoré obsahuje južnoslovanské epentetické *l* (pozri Stanislav 1956, 152-153), pričom oba tieto javy sú aj v Kyjevských listoch.

Na samom západe Uhorska sa na juh od Šopronskej župy nachádzala Železná (Vašská) župa. V nej boli v blízkosti obcí Szombathely a Sárvár osady *Szeleste* [Selešte], v roku 1270 *Zeleste* (Stanislav 2004, 405), čo skupinou *št* < **skj* ukazuje na srbochorvátčinu, pričom Kyjevské listy majú *šč*. Za praslovanské **orbnikǫ* bez akútu je tu ojkonymum *Rolnik*, doložené v roku 1388, toto

nemôže byť južnoslovanské (Stanislav 2004, 388). To zrejme ani názov majetku Jákovcov *Geregye*, doložený 1437, čo je úplne pravidelný kontinuant *Gradza* s *dz* < **dj* (pozri Stanislav 2004, 161). Od 13. storočia je známe ojkonymum, ktoré je doložené v roku 1218 ako *Turpuch*, 1314 *Tyre buch*, 1399 *Trebech*, 1424 *Threbycz*, *Trebych*, 1437 *Trebuch*, 1448 *Terebicz*, čo môže byť vari majetok Pribinovho veľmoža Trěbica (pozri Stanislav 2004, 463-464), ktorého meno má západoslovanský sufix *-ic*, kde *c* < **tj* ako v Kyjevských listoch, no najstaršie zápisy poukazujú jednoznačne skôr na srbochorvátske *-ć*, príp. slovenské *-č*.

So Železnou župou na juhu susedí Zaliaska župa, na ktorej území sa nachádzalo centrum Panónskeho kniežatstva Pribinu a Kocela, ich hlavné sídlo bolo v dnešnom Zalaváre. Na vývin **dj* > *dz*, resp. *đ*, poukazuje názov *Gerengye* z **Gřędja*, so zachovanou nosovkou, čiže starobyľý, a typ *Névegy* < **Nevidja*, zaznamenaný od 13. storočia (pozri Stanislav 2004, 311). Podobne tak názov *Nyirád*, zapísaný už v roku 1272 ako *Nerrad*, poukazuje svojím zápisom z roku 1454 *Nyragh* na slovenské *dz* alebo srbochorvátske *đ*; bolo by tu pôvodne potom **Nerad-ja*, resp. **Nerad-jb*, k osobnému menu *Nerad* (pozri Stanislav 2004, 318). Názov *Lengyel*, *Lengel* 1019/1370, 1233, 1256, 1271 atď. (pozri Stanislav 2004, 265) bude zo slovenského **Lędzan(y)*, príp. zo srbochorváčtiny, ktorej *đ* dáva v maďarčine rovnaký výsledok. Iba západoslovanský môže byť však zrejme názov *Vöczkönd*, doložený od 15. storočia, k osobnému menu *Vackon*, ku ktorému patrí *Václav* s *c* < **tj* (pozri Stanislav 1956, 156-157). Západoslovanské budú azda tiež pravdepodobné názvy pre rôzne Štitáre s palatalizovanou skupinou *šč*, ako je doložená v danom ojkonyme aj na začiatku 12. storočia pri Nitre: v Zalianskej župe je to obec a samota *Chitary* 1141 – 1161, od 14. storočia *Chatar*, dnes *Csatár*, ďalšia samota *Csatár*, zaznamenaná v roku 1137 ako *Chiatarii* a od 14. storočia ako *Chatar*, a vari i *Letenye Chatar* v zápise z roku 1366 (pozri Stanislav 2004, 93). Skupinu *šč* však môže mať aj časť chorváčtiny. Južnoslovanské či stredoslovanské je *l* < **dl* v názve *Kapols*, doloženom od 11. storočia (pozri Stanislav 2004, 217), tak je i v Kyjevských listoch. V ojkonyme *Szoboszló*, doloženom už v roku 1270 ako *Zobozlou*, z antroponyma *Soběslav* vidíme naproti tomu potenciálny bohemizmus *sobě* (pozri Stanislav 1956, 155-157), čo nie je v súlade s jazykom Kyjevských listov, kde je často analogické *tebě* ako v slovenčine či u južných Slovanov. V súlade s Kyjevskými listami nie je celkom ani ojkonymum v blízkosti vršku *Perjászló*, ktoré je v župe doložené v roku 1265 ako *villa Priazo*, 1269 *Preaszlef*, 1272 *Preazlo*, čo musí byť k antroponymu *Prějaslav* bez epentetického *l*, ktoré vidíme v analogickom ruskom *Perejaslavľ* (pozri Stanislav 2004, 372). Ďalší problém predstavuje dosť nejasný názov doložený v župe už v roku 1082 ako *Scerente*, 1275 *Zerenche*, tak aj v 14. storočí, pretože pochádza zrejme zo srbochorvátskeho **Sręća* (pozri Stanislav 2004, 410), kde by bolo *ć* za **tj*, teda nie *c*, navyše je tu zachovaná nosovka, takže tento názov je starobyľý a zásadný a odporuje Kyjevským listom.

S Balatonom susedí aj Šomodská župa, ktorá sa nachádzala na východ a juhovýchod od Zalianskej. V jej severnejšej časti vidíme ojkonymum *Osztopán*, zapísané v roku 1229 ako *Oztupan*, 1284, 1348 *Ztupan*, čo bude zo *Stupan(y)* < **stqp-jan* k **stqpa* „veľká jama na polovanie zverí“, teda bez epentetického *l* (pozri Stanislav 2004, 325). Na juhu župy sú však viaceré mená, ktoré poukazujú na epentetické *l*, ako je *Lepled*, doložený v roku 1269, z pôvodného *Liple*, so zmenou *i* > *e*, ktorá prebehla v maďarčine v 12. storočí, a s maďarským deminutívnym sufixom *-d* (pozri Stanislav 2004, 267), potom staré hydronymum *Dumbul* z roku 1268, kde vidíme nosovku, z **Dqblb* < **Dqb* + *jb* (Stanislav 2004, 144), a napokon vari i ojkonymum *Ropoly*, zaznamenané od 13. – 14. storočia ako *Rupul*; v obci sa navyše výslovne spomínajú Slovania (pozri Stanislav 1999, 187). Samota *Döbrög* svojimi zápismi v 15. storočí *Debregh* 1414, 1423, *Debreregh* 1415 atď. poukazuje na dentálny element v koncovke slovanského kontinuantu pôvodného **Dobróradjb* (pozri Stanislav 2004, 133), tak aj samota, ktorá je zaznamenaná už v roku 1346 ako *Lytaragh*, čo bude z **Lutoradj* (Stanislav 2004, 495). V blízkosti dnešnej maďarsko-chorvátskej hranice bola navyše *Chovonya* 1406, *Chowanya* 1473, *Chawonya* 1486, čo bude zo *Ščaviňa* s hláskovou skupinou

šč (pozri Stanislav 2004, 94), takže sa môže zdať, že na juhu župy sa nachádzajú len javy, ktoré sú aj v Kyjevských listoch. Nie je to ale celkom tak. Máme tu totiž doložený názov *Budich* 1376, *Bodych* 1536, čo bude zo srbochorvátskeho osobného mena *Budić* (Stanislav 2004, 49), popri *Predicz* 1489, ktorý nemá zapísané *ch* indikujúce južnoslovenské *ć* či *č* (pozri Stanislav 2004, 372), takže bude asi západoslovenský. A dokonca aj na severe máme dodnes ojkonymum *Andocs*, ktoré poukazuje na palatalizáciu neprítomnú v Kyjevských listoch. Zapísané je v roku 1321 ako *Onduch*, 1390 *Andoch* atď. a bude najskôr z *Andić* (pozri Stanislav 2004, 9), takže ani tu nemožno počítať so západoslovenskou zmenou **tj > c*. So západoslovenským *c* ale treba na druhej strane jednoznačne počítať v zjavne starobyľom názve *Vinceslav* 1193, ktoré je zo západoslovenského *Vęceslavъ* (pozri Stanislav 1999, 186), a západoslovenská palatalizácia **tj > c* je vidieť v rovnako starobyľom oronyme *Zselic, de Siliso* 1061, 1257 atď., *silva Selez* 1083 – 1095 ap., čo je z osobného mena *Žilic*, ktorého nositeľ bol aj Pribinovým veľmožom.

Ďalej na juhovýchod hraničila so Šomodskou Baranská župa. Z nej poznáme starý názov s nosovkou *Kyslengeld* z roku 1474, *Lengyel* 1511, čo bude naisto z **Lędjan(y)* (pozri Stanislav 2004, 265), takže so slovanským kontinuantom s dentálnym elementom za **dj*, ako je hypoteticky i v Kyjevských listoch, ale nemusí to byť slovenské *dz*. Tento element má asi tiež zaniknutá *Burgungya* 1397 z **Burgund-ja* (pozri Stanislav 2004, 78) a *Nyvig* 1015 – 1158, *Nimugh, Nimeg* z **Nevidja* (Stanislav 1999, 196). Majetok v juhovýchodnej časti župy *Razlou, Razlo* 1330, *Razlo* 1425, 1470, 1471, 1481 z pôvodného *Raslav* má v názve zrejme stredoslovenské a južnoslovenské *ra-* (pozri Stanislav 2004, 382), ktoré je aj v Kyjevských listoch. Názov zaniknutého majetku *Zunduch* 1330 poukazuje azda na pôvodné slovanské *Sъdić* (pozri Stanislav 2004, 421) s južnoslovenským *ć* za **tj*, čo by ale v súlade s Kyjevskými listami, samozrejme, nebolo, navyše dôležité je, že názov môže byť starobyľý, pretože v ňom vidíme nosovku. Zdá sa, že pri hľadaní miesta pôvodu Kyjevských listov je Baranská župa už príliš na juhu, tak to aspoň naznačuje aj ďalší zásadný, veľmi starobyľý názov s nosovkou *Venche* 1370, *Venthye* 1417, 1481 (Stanislav 1999, 196), ktoré bude z **Vęća < *Vętja*, teda s tým istým nevyhovujúcim kontinuantom.

Keď teda pôjdeme z Baranskej župy na sever, vstúpime do Tolnianskej župy. Niekde na hranici týchto dvoch žúp bol biskupský majetok *Trochan* 1391, *Thorostryan* 1439 z **Troščan(y)* s palatalizovanou hláskovou skupinou *šč* (pozri Stanislav 2004, 49). Túto vidíme aj v názve *Kusthan* 1403, 1410, 1471, *Kuscha, Kwstha* 1453, 1454, 1469, čo budú asi **Koščan(y)* (Stanislav 2004, 253). Názov *Lengyel, Lengel* 1322 (Stanislav 2004, 265), poukazuje na **Lędjan(y)* so slovanským kontinuantom s dentálnym elementom za **dj*, čo nemusí byť len slovenské *dz*, lež aj srbochorvátske *đ*. Zaniknutá osada *Gösze* 1305, *Gözle* 1455 by vzhľadom na poľské *Gozdolino* mohla poukazovať na praslovenské východisko **Gozdla* (Stanislav 1999, 202) a zmenu *dl > l*. Onymá v tejto župe teda neprotirečia jazyku Kyjevských listov, ale ani jasnejšie neukazujú potenciálnu hranicu medzi strednou slovenčinou a srbčinou a chorvátčinou.

Ďalej na sever je Belehradská župa s centrom v Stoličnom Belehrade (dnes Székesfehérvár), ktorá je na západ a severozápad od Balatonu a susedí z juhu s Komárnanskou župou. Belehradská župa je síce rozsiahla, ale pre svoj močaristý terén je pomerne riedko osídlená. Relevantné toponymá pre jazyk Kyjevských listov v nej často nenachádzame. Môžeme spomenúť aspoň zaniknutý *Chathar* 1285, čo bude zo **Ščitar-*, *Chygler* 1397, 1436 atď., ktoré by mohlo byť zo **Ščigla* (pozri Stanislav 2004, 108, 112), a potom *Meed* 1298, možno z **Medz(a) > Mégy > Méd*, teda s potenciálnou zmenou **dj > dz*, ostatné zaujímavé názvy nie sú doložené v stredoveku (porov. Stanislav 1999, 206-212), takže ich opomíname. Na slovenské územie ďalej na sever nemá zmysel vstupovať, pretože v analyzovanej pamiatke sú jazykové črty, ktorých v západnej a strednej slovenčine evidentne niet a nebolo, ale môžeme sa vydať na východ. Predtým však ešte treba spomenúť Vesprímsku župu, ktorá je na sever od Balatonu a severovýchod od Zalianskej, kde

malo byť centrum Pribinovho a Kocelovho kniežatstva. Ďalej na sever od Vesprímskej a na juh od Prešporskej je menšia Rábska župa.

Vesprímska župa je zaujímavá najmä z hľadiska výskytu epentetického *l*. Z osobného mena **Neostopjv* pochádza zrejme názov *Nuztupe* 1086/13. stor., *Nuztup* 1135, 1204 – 1235, 1258, *Noztuph* 1332 atď., čiže bez epentetického *l* (pozri Stanislav 2004, 312-314), ale aj bez zachovanej nosovky. Zásadnejší je preto v každom prípade názov *Koromla*, keďže táto má v stredovekých zápisoch nosovku zachovanú: *Kurumpla* 1364, *Koromla* 1404, *Korompla* 1427, *Koromplya* 1480 atď., ktorý bude z **Kropļa* s epentetickým *l*; na Slovenskej zemi bola naproti tomu v Prešporskej župe *Krupá* – prvý zápis má ešte nosovku: *Crumba* 1113 (pozri Stanislav 2004, 244). Daný zápis ale môže vari byť i sekundárny, dovezený z užsko-sotáckej oblasti, príp. to môže byť naopak. V župe sa nachádzal aj *Chatar* 1233, iný *Chatar* 1240 a ešte aj nejaká *Csatár puszta* z roku 1491, ktoré sú zo **Ščitar*- (pozri Stanislav 2004, 92-93) so skupinou *šč*, ako je v Kyjevských listoch. Na túto azda poukazuje aj ojkonymum *Chygle* 1275, *Chigla* 1340, *Chigle* 1439, ktoré by mohlo byť zo **Ščigla*, čo platí aj pre názov osady na brehu Balatonu *Chygler* z roku 1478 (pozri Stanislav 2004, 109, 111-112). V Rábskej župe je dôležité spomenúť *Chytwan* 1278, *Chichwan* 1325, *Chytwand* 1400, 1415, 1473, 1476, 1480 pre dnešný *Csikvánd*, pretože je najskôr zo **Ščitovan(y)*, kde je palatalizovaná skupina *šč* (pozri Stanislav 2004, 110). Sú tu aj dve lokality *Péc* k **pektv*, ktoré je aj východiskom ojkonyma *Pešt*, kde vidíme bulharskú formu. J. Stanislav sa nazdáva, že *Péc* je západoslovanský tvar, ale pôvodne tam bolo asi srbské a chorvátske *ć* alebo slovinské *č*, ako ukazujú zápisy spred 15. storočia *Pech* 1240, *Kyspeech* 1367 a *Peech* 1373 (pozri Stanislav 2004, 341).

Takto by sa dala približne opísať onymia územia bývalého Panónskeho kniežatstva Pribinu a Kocela a jeho okolia. Z hľadiska jazykových znakov Kyjevských listov nie je teda tento región onomasticky úplne presvedčivý, hoci niektoré jeho oblasti naznačujú možnú spojitosť s jazykom Kyjevských listov vo väčšej miere, takto azda pár dokladmi napríklad Tolnianska a Vesprímska župa, pričom Vesprímske biskupstvo bolo prvým uhorským biskupstvom, takže to nie je irelevantné. Onymia tejto župy je v súlade s hlaholskou pamiatkou viac ako susednej Zaliansej, kde sa nachádzalo centrum Panónskeho kniežatstva Pribinu a Kocela. O niečo presvedčivejší celkový onomastický obraz ako v Panónii vari nájdeme, keď sa vydáme ďalej na severovýchod do severného Potisia, kde mali sídla pravdepodobní východní susedia Moravanov Východní Obodriti.

Už vo významnom pomenovaní Zemplína sa možno skrýva epentetické *l*. Názov jednej z najstarších uhorských žúp (komitátov) sa uvádza už od Anonyma, ako aj inde v 13. – 14. storočí *Zemlin* či *Zemlyn*, prípadne *Zemlien*, *Zemlyen*, *Zemlun*, *Zemlum* (pozri Stanislav 2004, 505), takže vylúčiť tu epentetické *l* nemožno. To platí aj pre samotú *Zemlyn* 1429, 1430, *Zemlen* 1470 v Abovskej župe, ktorá je na západ, resp. juhozápad od Zemplínskej, hoci tento názov môže byť i sekundárny (pozri Stanislav 2004, 506). Ďalej na východ je v Užskej župe *Koromla*: *Koromlya* 1393, *Koromplya* 1419, čo bude z **Kropļa* s epentetickým *l* (pozri Stanislav 2004, 244), pričom zápisy zachovávajú nosovku, takže sú starobylé a nepôjde tu určite o novší vplyv východoslovanských jazykov. To môže platiť aj pre názov zo Satumarskej župy *lacus Sarolyan*, doložený od 12. storočia, ktorý bude ku **Žeravlan*-s epentetickým *l* (pozri Stanislav 2004, 512). V blízkosti východného Slovenska však nájdeme v severnom Potisi z hľadiska Kyjevských listov aj ďalšie zaujímavé črty.

Na juh od Zemplínskej župy je župa Sabločská. V nej sa v roku 1270 spomína *Medwyge locus lutosus* a to je z praslovanského **Medvědje* (pozri Stanislav 2004, 289). Keďže *g* v zápise reprezentuje najskôr maďarské *gy* [d], dentálny element poukazuje jednoznačne na kontinuant *dz*, lebo srbochorvátske *đ* je tu geograficky nepravdepodobné. V župe sa v 15. storočí spomína *Magh*, maďarsky *Magy*, čo je možno *Madz*- k *Mad*-, a v roku 1329 *Opogh*, azda z **Opodz*- k **podv*; istejšia a starobylejšia (s nosovkou) je *Kalenga*, *Kalanga* z roku 1345, čo je z **Kolędja* (pozri Stanislav 2004, 280, 10, 213). Ten istý jav sa nachádza v hornom Potisi v Berežskej župe, teda na východe od Užskej, v názve obce *Batrad* na Ukrajine v blízkosti slovensko-maďarskej hranice. V maďarčine

zníe *Bótrágy* a zapisuje sa v rokoch 1270 a 1272 ako *Bolterag* a *Boltrag*. Východiskom je **Boltěradz* k osobnému menu *Boltěrad* (pozri Stanislav 2004, 63); vo východnej slovančine by za **dj* bolo ž. Zmenu **dj* > *dz* vidíme aj v maďarskom názve potoka *Zagyva* v Abovskej župe: 1318 *Zagoa*, čo je aj hydronymum označujúce ľavý prítok Tisy v Novohradskej, Hevešskej a Solnocko-jasovskej župe, doložené od 13. storočia, oboje je zo *Sadzava* < **Sadjava* (pozri Stanislav 2004, 500). V Abovskej sa vyskytuje od stredoveku ojkonymum *Goegch*, *Gogy* 1272/1419, čo je zo slovanského **Godz* so zmenou **dj* > *dz*, teda k antroponymu *God* (porov. *Hodejov*) + sufix *-jb* (pozri Stanislav 2004, 153), čo je starobylá tvorba. Dokladom zmeny **dj* > *dz* sú aj dva názvy *Lengyelfalva* k **Lędjan-*, známe už zo stredoveku, jeden v Abovskej, druhý v Užskej župe (pozri Stanislav 2004, 265); *dz* tu však môže byť poľské, keďže *Lengyel* znamená „Poliak“.

Na Tise ešte v Sabolčskej župe možno spomenúť ojkonymum *Vencsellő*, 1067 *Wensellew*, ktoré je z **Vęceslav* alebo *Vęcilov*, kde *c* < **tj*, ako je v Kyjevských listoch, tak máme v župe aj *Wense* z roku 1067, ktoré bude z **Vętja* > *Vęca*, čo je dnes *Vaca* k *Václav*, tak má aj maďarský *Vacov* na Dunaji (pozri Stanislav 2004, 483-484). Na hornej Tise, v Ugočskej župe, je doložený v roku 1351 názov *Wereceze*, teda asi z **Věraca*. Ako naznačuje slovinské *Verače*, aj tu bude azda *c* za **tj* (Stanislav 2004, 484). Zaujímavosťou Potisia je, že sa v ňom rovnako ako v Kyjevských listoch nachádza *rap* popri *ro-* po metatéze likvid, a to dokonca i v tom istom názve. V Abovskej župe bola *Ráztoka/Roztoka*, doložená v 15. storočí ako *Pastukafalva*, t. j. *Raztukafalva*, ale aj *Rosthoka* a *Bozthoka*, t. j. *Rozthoka* (pozri Stanislav 2004, 383). Ešte podstatne východnejšie, v Satumarskej župe, je podobne hydronymum *Rakytá*, doložené z roku 1524 ako *Rathka*, dnes *Rákta*, ktoré zachováva *ra-*, ale aj *Roztoka*, v roku 1345 zaznamenaná ako *Ruztica*, ktorá má *ro-* (Stanislav 1956, 264-265); v župe sú aj **Rozžal(y)*, doložené v 14. storočí (Stanislav 2004, 389). V Zemplínskej župe vidíme v názve *Rozvadze*, maďarsky *Rozvágy*, doložené v 14. storočí ako *Rosvad*, *Rozvagh*, *Rožuagh*, popri slovenskom *dz* aj západoslovanské *ro-*, ktoré máme tiež v Abovskej župe v názve *Rozpuch*, *Rozpwth*, zloženom z predpony *roz-* < **orz-* a koreňa *put* < **poṭb* „cesta“ (pozri Stanislav 2004, 390). V onymii oblasti nie je neznáma ani západoslovanská kontrakcia, tak má napríklad dnešný *Levelék* v Sabolčskej župe, t. j. v strede medzi Abovskou a Satumarskou, starobylý zápis *Leveluky* z roku 1067, hoci už s denazalizáciou, kde *Levé* (*lúky*) je stiahnuté z **Levyjě* (pozri Stanislav 1956, 176-180). V povodí Bodrogu sa v Abovskej župe v roku 1483 spomína *Haradyscha*, čo je *Hradišče* so skupinou *šč* (pozri Stanislav 2004, 176); takýto typ názvu so *šč* i *št* je doložený dostatočne aj na stredovekom Zemplíne a Boršode (pozri Stanislav 2004, 189), ba skupina *šč* dokonca i na východe v Satumarskej župe v názve *Gachal* < **Goščani* ku **gostb*, so zmenou *n* > *l*, a *Hugacha* z toho istého roku 1332-7, čo je **u* + *Gost* + *ja* > **Ugošča* (Stanislav 2004, 152; Stanislav 1999, 407).

Všetka onymia oblasti ale nemusí byť v súlade s Kyjevskými listami. V Abovskej župe sa nachádza *Sedlec*, doložený v roku 1347 ako *Zedlech*, 1427 *Sedlech* ap., kde je zachované **dl* (pozri Stanislav 2004, 402), ktoré je z hľadiska Kyjevských listov nevyhovujúce. Samozrejme, je otázkou, či už neďaleká stredoveká *Seleška* nemá **dl* > *l*, alebo je z maďarčiny, ako si myslí B. Varsik (1973, 219), takto sa aj východogemerská *Silica* uvádza v roku 1381 *Zeliche* s *l*, ale popri *Zedlyche* s *dl* z roku 1386 (Varsik 1973, 304-305), takže pôvodný názov bol dvojtvár **Selice*/**Sedlice* (porov. Stanislav 2004, 413). Tu treba podotknúť, že prípady typu *Sedlo* proti *Selo* celkovo nie sú asi ideálnymi dokladmi izoglosy *dl* || *l*, keďže praslovanské **selō* musí byť príbuzné s celým radom germánskych výrazov s *-l-* (pozri Kroonen 2013, 424), ale predovšetkým i s litovským *salà* a lotyšským *sala* (pozri Derksen 2015, 387), a v praslovančine predpokladáme aj **sedōlo* vo význame „sedadlo, sedlo“, čiže bez praslovanskej skupiny **dl* pred zánikom *jerov*. V Zemplínskej župe sa na juhu navyše nachádza obec *Semjén*: *Semyan*, *Semyen* 1332 – 1337, zo **Šemjan(y)*, ktorej názov by mohol poukazovať na neprítomnosť epentetického *l* (Stanislav 1999, 394). Tento názov je však bez *l* rozšírený aj oveľa južnejšie a jeho interpretácia je nejednoznačná (pozri Stanislav 2004, 431-432, 436), takže preceňovať to nemožno. Je tu tiež v Užskej župe v roku 1271 zaznamenaná *terra*

Zubuzlay, čo bude najskôr **Soběslav* (pozri Stanislav 2004, 417), kde by bol zámenný tvar *sobě*, čo rovnako na prvý pohľad nie je v súlade s jazykom Kyjevských listov, v ktorých často vidíme analogické *tebě*, ako býva v spisovnej slovenčine či u južných Slovanov; faktom ale je, že nárečia na Zemplíne majú tvar *tebe*, ale *s tobu*, *sobu* (pozri Krajčovič 1988, 291). Problematika izoglosy zámenných koreňových morféme *tob-*, *sob-* || *teb-*, *seb-* je celkovo trochu zložitejšia (pozri viac Krajčovič 1974, 99-100). Tieto nie nevyhnutne archaické názvy sú teda potenciálne onomastické protiargumenty.

Veľmi zaujímavé je naproti tomu v tej istej, Užskej župe, na dnešnej ukrajinsko-slovenskej hranici v blízkosti užsko-sotáckej oblasti, ojkonymum *Palad*, maďarsky *Palágy*, čo je vlastne starobylá tvorba z praslovanského osobného mena *Polad* so sufixom *-jb*, čiže **Poladjb*. Dnešné ukrajinské ojkonymum by za praslovanské **dj* malo mať *ž*, nie *d*, maďarské *gy* [d] tiež poukazuje na dentálny element, teda slovenské *dz*. V dokladoch však, a to je mimoriadne dôležité, máme doloženú aj zmenu **dj* > *z*: *Palad* 1325, *Palaz*, *Palag* 1332 – 1337, *Palagh* 1436, 1445, *Palagy* 1436, *Polag* 1479. J. Stanislav uvádza, že sa tu *dz* mohlo fakultatívne vysloviť aj ako *z* a že je to znamenitý doklad (pozri Stanislav 2004, 332); z hľadiska hľadania pôvodu jazyka Kyjevských listov je možno kľúčový, keďže nevieme, či zmena **dj* > *ø* je zmenou **dj* > *dz* alebo **dj* > *z*. Aj preto si trúfame celkovo uzavrieť, že onymia tejto oblasti je o niečo viac v súlade s jazykom skúmanej hlaholskej pamiatky ako Panónske kniežatstvo a že hľadať pôvod Kyjevských listov na základe toponymie môžeme asi tiež skôr v severnom Potisí ako v okolí Blatenského jazera.

REFERENCES

- Broch, Olaf*. 1899. Weitere Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn. Kristiania.
- Czambel, Samo*. 1906. Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. 1. oddelenie: Osnovy a iný materiál rečový. 1. čiastka: Východoslovenské nárečie. Turčiansky Sv. Martin.
- Derksen, Rick*. 2015. Etymological Dictionary of the Baltic Inherited Lexicon. Leiden – Boston.
- Haefs, Hanswilhelm*. 2004. Ortsnamen und Ortsgeschichten in Schleswig-Holstein: zunebst Fehmarn, Lauenburg, Helgoland und Nordfriesland. Anmerkungen zur Geschichte. Norderstedt.
- Hoops, Johannes*. 2003. Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. Berlin.
- Kortlandt, Frederik*. 1980. Zur Akzentuierung der Kiever Blätter. In Zeitschrift für Slavische Philologie 41/1, 1-4.
- Kováčová, Viera*. 2015. Z problematiky archaizmov v slovenských nárečiach (s osobitným zreteľom na sotácke nárečia severovýchodného Zemplína). Ružomberok.
- Krajčovič, Rudolf*. 1974. Slovenčina a slovanské jazyky I. Praslovanská genéza slovenčiny. Bratislava.
- Krajčovič, Rudolf*. 1988. Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava.
- Kroonen, Guus*. 2013. Etymological Dictionary of Proto-Germanic. Leiden – Boston.
- Lutterer, Ivan – Majtán, Milan – Šrámek, Rudolf*. 1982. Zeměpisná jména Československa. Slovník vybraných zeměpisných jmen s výkladem jejich původu a historického vývoje. Praha.
- MMFH I*. 1966. Magnae Moraviae fontes historici I. 1966. Praha, Brno.
- Mócsy, András*. 1974. Pannonia and Upper Moesia: a History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire. London – Boston.
- Pukanec, Martin*. 2013. Svätoplukovo kniežatstvo a stará slovenčina. Nitra.
- Pukanec, Martin*. 2017. K pôvodu Kyjevských listov z akcentologického hľadiska. In Slovenská reč 82/2, 159-168.
- Schaeken, Joseph*. 1987. Die Kiever Blätter. Amsterdam.

- Stanislav, Ján. 1956. Dejiny slovenského jazyka I. Úvod a hláskoslovie. Bratislava.
Stanislav, Ján. 1999. Slovenský juh v stredoveku I. Bratislava.
Stanislav, Ján. 2004. Slovenský juh v stredoveku II. Slovník mien s mapovými prílohami. Bratislava.
Steinhübel, Ján. 2004. Nitrianske kniežatstvo. Bratislava.
Šafárik, Pavel Josef. 1863. Sebrané spisy. Díl II. Starožitnosti slovanské okresu druhého. Praha.
Třeštík, Dušan. 2001. Vznik Velké Moravy. Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791 – 871. Praha.
Varsik, Branislav. 1973. Osídlenie Košickej kotliny II. Bratislava.

SUMMARY: ON THE ORIGIN OF THE KIEV LEAFLETS FROM THE ONOMASTIC POINT OF VIEW. The paper seeks to throw new light on the origin of the Kiev Leaflets by comparing the toponyms in Pannonia and the toponyms in the northern Tisa region. In the northern Tisa region, the Uh-Sotak dialect has been spoken. This dialect seems to be very archaic and able to preserve old linguistic features, including accent. The accent of the Sotak dialect of Koromľa, recorded by O. Broch in 1899, is very similar, maybe identical to one in the Kiev Leaflets. Moreover, in the Uh-Sotak dialect we can find all the important phonetic and morphological features of the Kiev Leaflets, such as *tj/kt > c, *dj > (d)z, *sk/*stj > šč, *dl > l, epenthetic l, roT-, *dobrajego* > *dobraego* > *dobraago* > *dobrago*, as well as *jb- > *i- and then *primi/primi*, I sg. m. -*emb/-emb*, D sg. *teb-*, G pl. f. -*ach*, maybe **vch-* > *vbs-*, and no G sg., A pl. f. of *ja*-stems -*ě*. The toponyms of the northern Tisa region, such as *Zemlin*, *Zemlyn*, *Zemlien*, *Zemlyen*, *Zemlun*, *Zemlum* 13th – 14th century, *Zemlyn Zemlen* 15th century, *Koromlya* 1393, *Koromplya* 1419 < **Kropla*, *Wensellew* 1067 < **Vęceslav/Vęcilov*, *Wense* 1067 < **Vęca* < **Vętja*, *Pastukafalva* (= *Rasztuka-*)/*Rosthoka* (= *Rozthoka*) 15th century, *Leveluky* 1067 < **Levyjě*, *Haradyscha* 1483 (= *Hradišče*), *Palad*, *Palaz*, *Palag* 14th century < **Poladjb*, and so on, seem to be in accordance with the dialect of the Kiev Leaflets, too. The counter-examples in the region are easy to be explained and not necessarily ancient enough. On the other hand, some of the counter-examples in Pannonia, e.g. *villa Priazo*, *Preaszlef*, *Preazlo* 13th century (cf. Russian *Perejaslavlb*) or *Scerente* 1082, *Zerenche* 13th – 14th century < **Sręća* in the central Zala region, etc., are from the point of view of the Kiev Leaflets dialect inexplicable.

Doc. Mgr. Martin Pukanec, PhD.
Constantine the Philosopher University in Nitra
Faculty of Arts
Department of Slovak Language and Literature
Štefánikova 67
949 74 Nitra
Slovakia
mpukanec@ukf.sk